

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 6 Issue 4, p. 241-251, July 2014

XVII. Yüzyıl Avrasya Ticaretinde İran İpeği *Iranian Silk in the Seventeenth Century Eurasian Trade*

Arş. Gör. Şenay Yanar
Sakarya Üniversitesi - Sakarya

Öz: Bu çalışmada İran ipeğinin XVII. yüzyılda dünya piyasasına girişi incelenerek, ham İran ipeğinin dünya piyasasında lüks bir tüketim maddesi olarak baharata alternatif bir şekilde değer kazandığı tespit edilmektedir. Ayrıca, ipek ticareti Safevi Devleti'ne Avrupa gümüşü girişi sağlarken Osmanlı Devleti bu ipeğin geçtiği topraklar üzerinde olması nedeniyle gümrük gelirlerini arttırmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, İpek Ticareti, Kumaş Üretimi, Safevi Devleti, Doğu Hindistan Şirketi, Osmanlı Devleti

Abstract: This article examines the entrance of Iranian silk to the world market in the seventeenth century and presents that as Iranian silk became almost as significant as spice in the world market. Furthermore, while the silk trade provided the Safavid Empire the silver it needed, the Ottoman Empire gained much from the custom revenues.

Keywords: Iran, Silk Trade, Textile Manufacture, Safavid Empire, East Indian Company, Ottoman Empire

GİRİŞ

“İran, biri batıdan gelen gümüşün girdiği Türkiye, diğeri de üzerinden Hindistan’a ve dünyadaki tüm gümüşün toplandığı Surat’a ulaşılan Bender Abbas olan iki kapılı bir kervansaray gibidir.”¹

1660 yılında Raphael Du Mans’ın kaleminden çıkan bu cümleler dünya ekonomik düzeninde Safevi ipek ticaretinin değerini son derece iyi özetlemektedir.² Uluslararası alışverişte İran ipeği, Safevi-Avrupa ticaretinin doruk noktasına ulaştığı XVII. yüzyılda petrol, doğalgaz gibi nakde çevrilebilir yani likiditeye sahip kaynakların günümüzdeki rolünü üstlenmişti. Şöyle ki X. yüzyıldan itibaren Avrupa dokuma endüstrisinde kumaş yapımı için kullanılagelen ipeğin, dokuma tezgâhlarının talebine bağlı bir ticari ürün olarak XVII. yüzyılda dünya piyasasını ele geçirmesiyle birlikte en kalitelisi Hazar Denizi kıyısında yer alan Gilan ve Mazenderan eyaletlerinde üretilen ham İran ipeği Avrupalı tüccarların ilgi alanına girdi. İran ipeği XVII. yüzyıla kadar kara yoluyla Akdeniz’e ve Halep’e taşınıyor, başta İtalyanlar olmak üzere Avrupalı tüccarlara satılıyordu. XVII. yüzyılın başından itibaren kara ticaretine rakip güzergâhların ortaya çıkmasıyla birlikte güneyde Bender Abbas limanında gemilere yüklenerek Basra Körfezi ve Ümit Burnu üzerinden okyanus yoluyla ve yüzyılın sonlarına doğru Rusya üzerinden Avrupa’ya taşınmaya başlandı.³

¹Stephen Frederick Dale’dan naklen Raphael Du Mans, *The Muslim Empires of The Ottomans, Safavids and Mughals*, Cambridge University Press, 2010, s. 121.

² Raphael Du Mans XVII. Yüzyılda Ortadoğu’da faaliyet gösteren Kapuçin misyonerlerinden ve Fransız Doğu Hindistan Ticaret Şirketi’nin kurucularındandır.

³Willem Floor, “The Dutch and the Persian Silk Trade”, *Safavid Persia*, ed: Charles Melville, Cambridge University, 1996, Pembroke Papers IV, s. 323.

JHS

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

Yeniçağ'da kara ticaretinin yanı sıra gemi yapımında görülen teknolojik ilerlemelerle birlikte uzun mesafeli taşımacılık gelişmeye başladı. Venedik, Ceneviz ve Avrupa devletleri Doğu'ya yeni yollar aramaya başladılar. Bu harekete, XVI. yüzyılın sonunda Ümit Burnu'nu dolaşmak ve Hint Okyanusu sularında ilerlemek suretiyle Portekizliler öncülük ederek Hindistan'ın doğu sahillerinde bulunan Basra Körfezi ve civarında bir ticaret üssü kurdular. Portekizlileri sonraki yüzyıl Flemenk, İngiliz ve Fransız Doğu Hindistan Ticaret şirketleri izledi. Deniz taşımacılığındaki bu gelişmelerle beraber Hint Okyanusu'nda gerçekleştirilen geniş ürün yelpazesindeki zengin ve karlı ticarete rağmen uluslararası kara ticareti varlığını sürdürdü ve deniz ticaretine karşı XVII. yüzyılda da rekabet etti. İran ipeğinin müşterileri arasında yukarıda adı geçen şirketlerin yanı sıra Prusyalı, Rus, İskoç, İspanyol ve İsveç gibi bölgede faaliyet gösteren küçük Doğu Hindistan şirketleri de yer alıyordu. Ancak İngiliz ve Flemenk şirketleri öncü konumdaydı.⁴

Safevi Devleti toprakları ve Hindistan'da bu denli yoğun yabancı şirketlerin bulunması XVI. yüzyılın sonlarında Akdeniz liman şehirlerine gerçekleşen Amerikan gümüşü akışı karşısında Akdeniz tüccarlarının Doğu Akdeniz pazarlarından İran ipeği başta olmak üzere Doğu mallarını satın almalarından kaynaklanıyordu. Bu durum ipek ticaretinin beklenmedik derecede canlanmasına neden oldu. Avrupa ülkeleri kendi dokuma atölyelerinin ihtiyacını karşılamak ve ham ipeği bu tezgâhlarda kumaş haline getirip pazarlayarak ülkelerinden nakit çıkışını engellemek ve daha fazla kâr etmek amacıyla ham İran ipeğini nakletmeye başladılar.⁵

Dünya Ticaretinde ve Avrupa Dokuma Endüstrisinde İran İpeği:

İran ipeğinin XVII. yüzyıl dünya ticaretinde birinci sıraya yerleşmesinin arkasında pek çok etken yatar. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baharat ticaretinden sağlanan kârın azalmasıyla ithal edilen baharatın Avrupa pazarlarında bir fazlalığa sebep olması ve yüzyılın sonlarında Avrupalılara göre artık Halep pazarlarından elde edilen baharatın maliyeti de yüksek olması bu etkenler arasındadır.⁶ Baharatın maliyet yüksekliği nedeniyle ticaretle uğraşan ülkeler Avrupa'daki pazarları ele geçirmelerini sağlayacak alternatif ürünlere yöneldiler.⁷ Bu ürünler arasında en revaçta olanı İran ipeğiydi. Avrupa ipekli kumaş endüstrisi doğunun ipeğine bağımlıydı. Yerli üretim dokuma tezgâhlarının ihtiyacını karşılamaya yeterli değildi. Çin'den ithal edilen az miktarda ipek Portekiz'in tekelinde bulunduğundan Avrupa için en uygun ham ipek kaynağı Safevi İran'ıydı.⁸ Ayrıca İran ipeği Çin ipeğine göre pahalı olmasına karşın daha kaliteli ve ulaşılabilirdi.⁹

Başta İtalyan şehir devletleri olmak üzere Avrupa devletleri başlangıçta ipeği Çin'den temin etmekteydiler. Ancak XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Moğol İmparatorluğu'nda baş gösteren karışıklıklar nedeniyle Cenevizliler, Tebriz ve Azak pazarlarından ipek satın almak

⁴ Vahe Baladouni and Margaret Makepeace, "Armenian Merchants of the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries: English East India Company Sources", *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, American Philosophical Society, Vol. 88, No. 5 (1998), s.xxi.

⁵ Sebouh Aslanyan, *From The Indian Ocean To The Mediteranean: Circulation and Global Trade Networks of Armenian Merchants From New Julfa, Isfahan, 1605-1747*, Columbia Üniversitesi Doktora Tezi, 2007, s.48-49.

⁶ Ethem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 32-38., Nelly Hanna, *Osmanlı Kahiresinde Tüccar Olmak*, terc: Deniz Öktem, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 42.

⁷ Rudolph Mathee, *The Politics of Trade in Safavid Iran Silk for Silver 1600-1730*, Cambridge Studies in Islamic Civilization, Cambridge 1999, s. 24.

⁸ Linda K. Steinmann, "Şah Abbas and Royal Silk Trade", *British Society for Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 1 (1987), s. 68.

⁹ Halil İnalçık, "Bursa ve İpek Ticareti", *Kaşgar'dan Endülü's'e Türk-İslam Şehirleri Sempozyumu Bildirileri*, 2011, s. 19.

JHS
242

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

zorunda kaldılar ve Çin ipeğinin yerini büyük ölçüde İran ipeği aldı.¹⁰ Yine de XVI. yüzyılın sonlarına kadar diğer Avrupalı devletler için yoğun bir ticaretten söz etmek pek mümkün değildi. Ancak XVII. yüzyılın başından itibaren İngiliz ve Flemenk tacirler tarafından gümüş külçe karşılığında satın alınan ipek Avrupa'ya taşınmaya başladı. Yüzyılın ortalarına doğru bu alışveriş oldukça arttı. O kadar ki Avrupa'nın yıllık tüketimi olan 200 ile 250 ton ipeğin % 86'sı İran'dan gelmekteydi.¹¹

Avrupa'nın İran ipeğine olan ilgisinin ve ihtiyacının arka planına bakılacak olursa Avrupa'da ipeğin Haçlı Devletlerinin Suriye'ye yerleşmesinin ardından rağbet kazandığı ve XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar yerli dokuma sanayicilerinin ve Batı ülkelerinin uluslararası değişim ve zenginliklerinin başlıca kaynağı olageldiği söylenebilir.¹² Halil İncalcık, ipekli kumaşların Avrupa'da gördüğü ilginin bir sonucu olarak, 1250'ler gibi erken bir tarihte Lucca'da ipekli dokuma sanayi gelişmeye başladığını ifade etmektedir. Ona göre Luccalı dokuma ustalarının başka yerlere göç etmesiyle Bologna, Cenova ve Fransa'da ipekli dokuma fabrikaları kurulu ve böylelikle ipekli dokuma endüstrisi tüm Avrupa'ya yayıldı.¹³ Fransa I. François (1515-1547) devrinde ipekli dokuma endüstrisiyle tanıştı.¹⁴ İpek endüstrisindeki yayılmanın bir sonucu olarak XV. yüzyılda Provans ve Lyon'un ardından Alp Dağları'ndaki bölgelerde yer alan Alman kasabalarında ve Belçika'nın çeşitli şehirlerinde tekstil endüstrisi gelişmeye başladı. XV. yüzyılda Ghent ve Bruges şehirlerinde ipek endüstrisi oldukça gelişmişti. Fransız ve İspanyol Hollanda'sından göç eden esnaf ve sanatkarlar, Kuzey Hollanda'daki şehir merkezlerinde de nihayetinde ipek dokuma tezgâhlarının kuruluşuna ön ayak oldular.¹⁵ İngiltere'de I. Elizabeth (1558-1603) döneminde ipekli dokuma tezgâhları kurulmaya başlandı.¹⁶ Görüldüğü üzere İtalya öncülüğünde başlayan ipekli dokuma endüstrisi zamanla tüm Avrupa'yı sararak ipeğin de önemli bir ticari ürün olmasında başlıca etken haline geldi.

Bu süreçte Fransız ve İtalyan dokuma tezgâhlarında Akdeniz limanlarından satın alınan ham İran ipeğini kullanıyordu.¹⁷ Ancak İran ipeği ticareti Avrupa'nın güney ülkelerinden daha çok kuzey ülkeleri için önemliydi. Zira Fransız ve İtalyan endüstrileri Sicilya, güney Fransa ve Orta İtalya'ya kolaylıkla erişim olanağına sahiplerdi ve ham ipek ihtiyaçlarını sadece Doğu Akdeniz'den yaptıkları ithalatla tamamlıyorlardı. Ancak İngiltere ve Hollanda'nın böyle elverişli imkanları yoktu ve ipekli dokuma sanayilerinin gelişimi denizaşırı ticaretlerine sıkı bir şekilde bağlıydı. Bu sebeple İngiltere ve Hollanda XVII. yüzyılda Safevi ipek ticaretinde öncü hale geleceklerdi.¹⁸ Halil İncalcık, Kuzey Avrupa ülkeleri ipekli sanayisindeki bu hızlı gelişmenin ardında İtalyan ve Doğu ipeklileri için ödenen değerli mâdenlerin ülkeden çıkmasını önlemek gibi bir merkantilist kaygı yattığını öne sürmektedir.¹⁹ İngiltere ve Hollanda gibi devletlerin XVII. yüzyılda Doğu ticaretine yönelerek bizzat bu ticarete katılmaları ve ipek ticaretine yatırım yapmaları muhtemelen böyle bir ihtiyacın sonucuydu.

¹⁰ Halil İncalcık, *a.g.m.*, 2011, s. 19.

¹¹ Ina Bagdtianz McCabe, *Global Trading Ambitions in Diaspora: The Armenians and Their Eurasian Silk Trade (1530-1750)*, <http://www.lib.mindiaspora.am/en/1113.html>, s. 1.

¹² Halil İncalcık, *a.g.m.*, s. 19.

¹³ Halil İncalcık, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁴ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I. 1300-1600, editör: Halil İncalcık ve Donald Quataert, Türkçe'ye çeviren Halil Bertay, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 299.

¹⁵ Rudolph Mathee, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁶ Halil İncalcık, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁷ Linda K. Steinmann, *a.g.m.*, s. 68.

¹⁸ Edmund Herzig, "The Iranian Raw Silk Trade And European Manufacture In The XVIIth and XVIIIth Century", *Journal of European Economic History*, Volume 19, 1990, s.86.

¹⁹ Halil İncalcık, *a.g.e.*, s. 299.

JHS
243

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014

XVII. Yüzyılda İngiltere ve Hollanda'nın İran İpek Ticaretindeki Konumu

İngiltere ve Hollanda İran ipek ticaretine en son katılan Avrupa devletleri olarak XVII. yüzyılda ön plana çıktılar. İlk başlarda İran ticaretinde sıkı bir İtalyan üstünlüğü söz konusu iken 1600 yılında doruk noktasına ulaşan İtalyan ticareti bu tarihlerden itibaren rekabet nedeniyle düşüşe geçmesiyle Venedik ve Ceneviz'in İran ticaretindeki üstünlüğü 1600'lerin başında sona erdi.²⁰ Daha önceleri Venedik hariç tüm devletler için ipek Doğu Akdeniz ticaretinde çok tercih edilir bir ürün değildi. Venedikliler Doğu Akdeniz ticaretlerinin muhtemelen üçte birini oluşturacak kadar çok ipek satın alırlarken ipek yeni kurulmuş ticaret şirketleri için bu denli önemli değildi. Ancak İngiliz ve Flemenklerin İran ipeğine olan ilgileri XVI. yüzyılın sonlarında dokuma endüstrisinin yükselişiyle ani ve çarpıcı bir şekilde artmıştı. Bu devletler kendi tezgahlarında ipeği kumaş haline getirip maliyetini azaltarak kendi ülkelerinde pazarlamak ve doğudan aldıkları ham ipeği de kendi yerel üretimleri olan çuha, yün gibi birtakım ürünler karşılığında nakit ödemeksizin almayı amaçlıyorlardı.²¹

İngilizlerin ham ipek ithali XVI. yüzyılın sonlarına kadar ciddi miktarlarda değildi. Bu ticaretin hacmi konusunda Osmanlı Devleti'nin başlıca ticaret merkezlerinden Halep'le ilgili kayıtlar fikir vermektedir. Zira Halep, XVI. yüzyılda İskenderun limanından gerçekleşen Doğu Akdeniz ticaretinde ilk antrepoydu. İran ve Hindistan'dan kervanlarla taşınan mallar Halep'e ulaşırdı. Başlangıçta Avrupalı ülkeler için Halep'i cazip hale getiren ürünler arasında ipeğin yanı sıra pamuk, çivit ve baharat da vardı. Osmanlı liman şehirlerinde ham ipekten alınan gümrük vergilerinin XVI. yüzyılda baharat ve pamuktan daha düşük olması muhtemelen ipeğin bunlara göre daha az değerli sayıldığından ileri gelmekteydi. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Avrupalı tüccarlar XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca Doğu Akdeniz'deki en önemli antrepo olan Halep'e yönelik ticari hırslarını İran ve Suriye ipeği üzerinde yoğunlaştırdılar.²²

Doğu Akdeniz'deki İngiliz tüccarlarına göre 1500'lerin sonlarında Osmanlı liman şehirlerinde baharat ticareti kimsenin cesaret edemeyeceği kadar riskliydi. Bu nedenle tüccarlar burada parayla dahi bulunamayacak olan ham ipek talep etmekteydi.²³ Burada İngiltere'ye ham ipek sağlayan şirket Doğu Akdeniz limanlarında İngiliz çıkarlarını temsil etmek üzere kurulan Levant Şirketi'ydı. Çağdaşı ve başarılı rakibi Doğu Hindistan Ticaret Şirketi (East Indian Company) ile karşılaştırıldığında bir ticaret şirketi olarak sahip olduğu öneme rağmen Levant Şirketi hakkında çok az şey yazılmıştır. Ancak bu şirket iki yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde önemli bir rol oynadı ve Doğu Akdeniz'de ticari başarılarından çok siyasi etkide bulundu. Levant Şirketi 1581'de kuruluşundan 1804'e kadar Doğu Akdeniz'de yer alan Osmanlı dominyonlarındaki İngiliz temsilciliğini finanse etti.²⁴ Levant şirketi 1581 ve 1583 tarihli fermanlarla ticarete başlayan Türkiye Şirketi ve Venedik Şirketi adlı iki şirketten toplama bir şirket olarak 1592'de tek bir bünyede birleşti. Levant Şirketi doğu Akdeniz ticaretini yürütüyordu ve bu ticarete pamuk, yün, baharat, yağlar,

²⁰ John Foran, *Fragile Resistance: Moghaviemet Shakananda: Social Transformation in Iran From 1500 to the Revolution*, Translated Into Farsi: Ahmad Tadayyon, Muessese-i hademat e farhangi e resa, 11th edition, Tahrán 1390, s. 69.

²¹ Edmund Herzig, *a.g.m.*, s.86.

²² Ethem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *a.g.e.*, 32-38.

²³ P.R. Harris, "An Aleppo Merchant's Letter-Book", *The British Museum Quarterly*, vol 22, no. 3/4 (1960), s. 67.

²⁴ Christine Laidlaw, *The British In The Levant, Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Tauris Academic Studies, London-Newyork 2010, s.1.

JHS
244

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014

kimyasallar, deri ve şarabın yanı sıra ipek de vardı. Özellikle de XVI. yüzyılın sonlarında ipek şirketin ithal ettiği başlıca ticari üründü.²⁵ XVII. yüzyılın başlarında Levant Şirketi'nin yüksek miktarda ipek ithal etmeye başlaması İngiliz sanayi açısından da ipeğin önemli sayılmaya başlandığını gösterir.²⁶

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth devrinde Levant Şirketi tüccarı olan ve 1598-1602 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren William Clark, Doğu Akdeniz'de ticareti hakkında bilgiler içeren 1599 tarihli mektubunda Doğu'dan gelen Hollanda gemileri Halep'e ulaştığında İngiliz tüccarların baharata alternatif bir ürün beklentisinde olduğunu yazmaktadır. Ayrıca bu alternatif ürünün ham ipek olmasını ümit ettiğini de mektubunda belirtmektedir. Clark'ın bu ifadesinden ham ipeğin Levant Şirketi'nin başlıca ticari ürünleri arasına henüz yerleştiği Eylül 1598'de Clark, "*Halep'e deve kervanları ulaşır ulaşmaz tüccarların ipek balyalarını develerin üstünden kapmak için sırada beklediklerini ve hatta pek çoğunun balyaları açmadan satın aldıklarını*" kaydeder.²⁷ Bu ifadelerle göre İngilizler ve diğer Avrupalı tüccarlar en karlı ürün olarak İran ipeğini görmekteydiler. Ancak bu tüccarlar Halep İran'a uzak olduğundan dolayı ipeği direkt satıcıdan daha ucuza alma imkânına sahip değillerdi. Bu sebeple bir süre Ermeni tüccarlarının aracılığından bir ölçüde faydalanmak zorunda kaldılar. İngiliz Doğu Hindistan Ticaret Şirketi'nin kurulmasıyla İngilizler İran ile temas için gerekli altyapıyı kendileri oluşturdular.

XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın başlarına kadar çoğu İran'dan temin edilen Avrupa tezgâhlarındaki ipek, Şah Abbas I (1587-1629) döneminde İran'ın en önemli ve değerli ticari ürünü olarak bilinmektedir.²⁸ Bu dönemde İran ve Avrupa arasındaki ticarete daha yakından bakıldığında 1500 yılından 1630 yılına kadar karşılıklı ilişkilerin olgunlaştığı görülmektedir. İngilizler, Flemenkler ve daha sonra da Fransızlar ilk defa XVII. yüzyılda resmi tüccar sıfatıyla İran'a geldiler ve 31 Aralık 1600'de Hindistan ticaretini yürütmek üzere kurulan İngiliz Doğu Hindistan Ticaret Şirketi EIC, 1615 yılından itibaren ekonomik çıkarlarını İran üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. EIC'ye ait ilk geminin Aralık 1615'te Basra Körfezi'ne girmesiyle Şah Abbas'la İngiliz temsilcileri arasında yapılan müzakereler sonucunda yayınlanan fermanlarla İngiliz tüccarları birtakım ticari ayrıcalıklar elde ettiler.²⁹ Böylelikle İran'dan doğrudan ipek satın almak ve karşılığını nakit yerine Avrupa ve Asya malları ile ödemek gibi iki aşamalı bir plan yaptılar. Ancak ipeğin sadece bir kısmını takas usulüyle ödemek, kalanını nakit vermek gibi bir zorunlulukla da karşı karşıya kaldılar. İngilizler, elde ettikleri bu ticari haklara karşılık olarak askeri yardımlarını Safevilerden esirgemediler. Asya'da tam bir ekonomik hâkimiyet kurmak isteyen Portekizlilerin İngiliz-Safevi ittifakı ile Hürmüz Adası'ndan atılması bu çıkar ilişkisinde İngilizlerin yaptığı bir jest olarak görülebilir. Zira İngilizler sayesinde Hürmüz'ü Portekizlilerin elinden kurtaran İran, ticaret merkezini esas İran toprağı olan Gombroon, diğer adıyla Bender Abbas limanına nakletmeyi başardığı zaman İngilizler İran ipek ticaretinde söz sahibi olmaya başladılar.³⁰

1602 yılında kurulan Flemenk Doğu Hindistan Ticaret Şirketi VOC (Vereenigde Oostindische Compagnie) da aynı tarihlerde ipek ticaretine yoğunlaştı. İngiliz ve Hollandalıların lehine alternatif bir limanın ticarete açılmasıyla uluslararası ticarete Osmanlı

²⁵ M. Epstein, *The Early History of The Levant Company*, London, George Routledge & Sons Ltd., s. 35, 129.

²⁶ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 24.

²⁷ P.R. Harris, *a.g.m.*, s. 67.

²⁸ Nasrullah Felsefi, "Ticaret-i Ebrişem-i İran dar Zaman-ı Şah Abbas Evvel", *Mecelle-i Vahid*, sayı: 12, no:1, s. 13.

²⁹ Cihat Aydoğmuşoğlu, "Şah Abbas Devrinde İran'da Ticari Hayat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 48, Erzurum 2012, s.373.

³⁰ Abdul Rıza Huşang Mahdavî, *Tarih-e Revabet-e Khareci-ye İran*, Muessese-i İnrişatar-ı Amir Kabir, Tahrân 1390, s. 100, John Foran, *a.g.e.*, s. 69.

JHS
245

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

Devleti'nin payı bir ölçüde azaldı. Halep ticareti Şah Abbas I'nın ticaret yönünü İran mallarının çıkış yeri pozisyonundaki topraklardan çevirmek suretiyle Osmanlıları zarara uğratma çabalarından oldukça olumsuz etkilendi.³¹ İngilizler tarafından büyük miktarlarda ithal edilmeye başlanan ham ipek için Halep'e rakip bir rota olarak Basra Körfezi üzerinden deniz yolu ön plana çıktı. Hemen kıyıda yer alan Bender Abbas limanı da İngilizlerin ticari üssü haline geldi. Buradan yapılan ithalatla 1620'lere gelindiğinde ipek İngiltere'nin en büyük ithalat kalemi haline geldi. Bu durum okyanus ötesi ticareti yapacak donanıma sahip olan İngilizlerin amaçlarına son derece uygun düşmekteydi ancak yine de XVII. yüzyılın sonlarına kadar Basra Körfezi rotası İran ticaretinin tamamına sahip olamadı.³² Nitekim İran'daki İngiliz temsilcilerinin henüz ticaret rotasını değiştirme hayallerini gerçekleştiremedikleri Doğu Hindistan Ticaret Şirketi'ne sunulan 1619 tarihli bir raporda açık bir şekilde görülmektedir.³³

Şah Abbas yaşadığı sürece trafiğin Bender Abbas limanı üzerinden işlemesi konusunda ısrarcıydı ve Osmanlı İmparatorluğu ile ticaretini azaltmak için Avrupa'ya Rusya üzerinden de alternatif rotalar arıyordu. Bu amaçla 1610'da elçi göndermiş fakat bir sonuç elde edememişti.³⁴ Ayrıca ipek ticaretinin güzergâhını Akdeniz'den Basra Körfezi'nin güney kıyılarındaki Fars limanlarına, özellikle de Bender Abbas'a çevirdiği takdirde İran dış işlerinde Avrupalı güçlerin hem ticari ortak hem de Türklere karşı olası müttefikleri olacağı görüşündeydi.³⁵ Çünkü şah savaş hazırlığı içinde olduğu Osmanlı Devleti'ni gümrük gelirlerinden mahrum etmek istiyordu ve ham ipek, kara üzerinden Avrupa'ya nakledildiği takdirde bu amacını gerçekleştirilemezdi. Ancak şahın Osmanlı'ya karşı Avrupa devletleriyle yapmayı amaçladığı siyasi ittifak çabaları sonuçsuz kaldı ve ham ipek az da olsa Osmanlı toprakları üzerinden Avrupa'ya gönderilmeye devam etti.

İngilizler Safevilere yardım ederek Portekizlileri Hürmüz'den atmak ve ipek ticareti yönünü kısmen Basra Körfezi'ne çevirmek suretiyle daha az masrafla daha büyük paralar kazanma amaçlarına çok yaklaştılar. Ancak ipeğin karşılığını ellerindeki mallarla ödemek konusunda özellikle Şah Abbas I döneminde büyük sıkıntı yaşadılar. Zira Şah Abbas öncelikle ipek bir nakit kaynağı olduğu için ülkede ipek üretimini teşvik etmekteydi. Çünkü hazine ipek ticaretinden elde edilecek değerli mâdenlere bağlıydı ve o yüzden ipeğin karşılığı nakit olarak tahsil edilmeliydi. Seyyah Adam Olerius'a göre şah her bir balya ipeği yurtdışına satarak daha fazla nakit elde etmek amacıyla ülke içinde ipek tüketiminin azaltılmasını emrederek halkına ipekli giymeyi yasaklıyor ve onları beş on kez giyildikten sonra parçalanan bir tür elbise giymeye mecbur tutuyordu.³⁶ Şah Abbas bu yönüyle Safevi Devleti dış ticaretinde "en büyük tüccar" unvanına sahip olarak ticaretin önündeki bütün engelleri kaldırdı.³⁷

Bir tarafta güneyde Basra Körfezi'nden diğer tarafta da Osmanlı topraklarından kervanlarla ihraç edilen ham ipek, Safevi ihracatında en temel ve en değerli üründü ve büyük bir ekonomik avantaj olmakla birlikte Osmanlılar için de hayati öneme sahipti. Zira Osmanlı toprakları üzerinden yürütülen ham ipek ticareti İran finansal sisteminin ihtiyaç duyduğu

³¹ A.C. Wood, *A History Of The Levant Company*, 2. Baskı Frank Cass & c. Ltd, London 1964, s. 48-49.

³² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 299.

³³ IOR/E/3/7, Ronald Ferrier, "An English View of Persian Trade in 1618-Reports from the Merchants Edward Pettus and Thomas Barker," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XIX (1976), s. 192-93, Ayrıca Bkz. Vahe Baladouni, Margaret Makepeace, *a.g.m.* s. 16.

³⁴ Nasrullah Felsefi, *Zendegâni-i Shah Abbas Avval*, Entesharat-ı İlmi, Tahran 1369, s. 1909.

³⁵ R.W.Ferrier, "The Armenians and The East Indian Company in Persia in the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries", *The Economic History Review*, New Series, vol:26, no 1 (1973), s. 39-40.

³⁶ Adam Olerius, *Sefername-i Adam Olerius*, tercüme: Ahmed Behpur, Sazman-ı İntişarat-ı ve Ferhangi Ebtikar s. 115-116.

³⁷ Daryush Navidî, *Tağyirat-ı Ehtemai-e Iran dar Asr e Safevi*, Farsçaya tercume eden: Haşim Agaçeri, Nashreney Yayinevi, Tahran 1386, s. 169.

JHS
246

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

değerli madenler açısından bir denge kuruyordu. Osmanlı pazarlarında satılan ham ipek karşılığında ithal edilen önemli miktarda gümüş ve altın çoğunluğu Ermeni tüccarlar tarafından kervanlarla Bağdat ve Basra üzerinden Tebriz'e getiriliyordu.³⁸ Diğer taraftan ipek ticaretinden elde edilen Osmanlı gümrük gelirleri de her yıl yüksek miktarda kazanç getirmekteydi. Savaş zamanlarında bazı aksaklıklarla devam eden bu ticarete her iki devletin çıkarları vardı. Halep'ten gerçekleştirilen transit ticaret Doğu Akdeniz'e gelen Avrupalı tüccarların beklentisine karşılık verecek düzeyde idi.³⁹ Özetle Safevi ham ipek ticareti Latin Amerika sömürgelerinin yan ürünleri, Avrupa'nın ipek talebi ve İran'ın maden ihtiyacının bir uzantısıydı.⁴⁰

İpek Ticareti Güzergâhları ve Ticaret Hacmi

Ham ipek İran'ın pek çok yerinde üretilmekteydi, fakat Batı ihracatı için en önemli bölgeler Hazar Denizi'nin güney ve batı eyaletleri, özellikle Şirvan, Karabağ, Gilan, Mazenderan, Esterabad, Erdebil, Şirvan, Şemahi ve Horasandı.⁴¹ Bu üretimde en büyük pay Gilan ve Mazenderan eyaletine aitti. Şah Abbas devrinde yapılan idari taksimata göre beş büyük eyaletten biri olan bu bölgeler aynı zamanda Safevi devletinin hassa eyaletiydi ve yıllık üretim hacmi 2700 ton civarındaydı.⁴² Araştırmacıların hesaplarına göre yıllık toplam ham ipek üretiminin % 65'i hassa eyaletlerinden sağlanıyordu.⁴³

Üretim bölgelerinden alınan ham ipek 1589 yılına kadar Safevi Devleti'nin başkenti olan Kazvin'e ve sonra Anadolu üzerinden Avrupa'ya, 1589'dan itibaren de yeni başkent İsfahan'a ve oradan Anadolu'ya ya da güneyde Basra Körfezi'ne götürüldükten sonra gemilerle doğrudan ya da kervanlarla Halep ve İzmir'den Avrupa'ya gönderiliyordu. Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşan bir yol daha vardı.

Safeviler öncesinde de sık sık kullanılagelen bu yollardan ilki ve en önemlisi Osmanlı toprakları üzerinden geçen ve çeşitli tali yollarla Halep, İzmir, Bursa ve İstanbul gibi önemli antrepo ve pazarlara ulaşan İran-Osmanlı kara ticaret yoluydu. Mezopotamya üzerinden geçen bu yol önemli olmakla beraber tek kara yolu değildi.⁴⁴ Tebriz veya Kazvin'den güneye ve oradan Halep'e ulaşan başka bir yol daha vardı. Tebriz üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşan yatay karayolunun belli başlı güzergâhları şu şekildeydi; en kuzeydeki yol Erzurum'dan geçirdi. Güneydoğu Anadolu'da gümrük kapısı Diyarbakır'dı.⁴⁵ Osmanlı-Safevi savaşları Diyarbakır ve Erzurum üzerinden geçen güzergâhın kullanımını büyük ölçüde zorlaştırdığı için transit ticarete alternatif bir antrepo olarak Halep XVI. yüzyılda önem kazanmaya başladı.⁴⁶ Bu dikey rotada Tigris ve Musul'u takip ederek ve Nusaybin, Mardin ve Urfa yoluyla da Halep'e giden yollar yaygın hale geldi. Halep'e Tebriz ve Diyarbakır üzerinden ortalama 65 Bağdat ve Musul üzerinden ise 70 günde ulaşılabilirdi.⁴⁷

³⁸ Willem Floor and Patrick Clawson, "Safavid Irans Search for Silver and Gold", *International Journal of Middle East Studies*, vol 32.no.3 August 2000, s. 356.

³⁹ Stephen Frederick Dale, *The Muslim Empires of The Ottomans, Safavids and Mughals*, Cambridge University Press, 2010, s. 121.

⁴⁰ Willem Floor, Patrick Clawson, *a.g.m.*, s.345.

⁴¹ Edmund Herzig, *a.g.m.*, s.74, Nasrullah Felsefi, *a.g.m.*, s. 13.

⁴² Engelbert Kempfer, *Sefername-i Kempfer*, Entişarat-ı Harezmi, Tahran 1360, s. 158.

⁴³ Daryush Navidi, *a.g.e.*, s. 169.

⁴⁴ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁵ Suraiya Faroqhi, "Kervanlar, Kent Pazarları ve Kara Ticaret Yolları", *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 63,64.

⁴⁶ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁷ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 52-53.

JHS
247

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014

Halep'e kadar getirilen ham İran ipeği daha sonra Avrupa'ya ulaştırılıyordu. Halep başlıca kanal olmasına rağmen burası tek merkez değildi. XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında doruk noktasına ulaşan Basra, İran ve Hicaz kervan ticareti XVIII. yüzyılda kent Safevi hanedanının devrilmesine eşlik eden iç savaşlar nedeniyle ipek kervanlarının gidiş-gelişlerinin azalmasına bağlı olarak uluslararası ticarete önemini kaybetmeye başladı.⁴⁸ 1620'lerden itibaren Halep, İzmir'in rekabetiyle baş başa kaldı ve tamamen Halep'in yerini almasa da yüzyılın ikinci yarısında İzmir'e daha çok ipek geliyordu.⁴⁹ XVII. yüzyılda İzmir'in yükselişi ile İran'dan İzmir'e Anadolu üzerinden giden yol yaygın hale geldi. Deve kervanları Tebriz, Erivan, Kars, Erzurum, Tokat, Ankara ve Karahisar üzerinden giderek İzmir'e ulaşıyorlar ve Kazvin-İzmir arasını üç buçuk ayda kat ediyorlardı.⁵⁰

İngiltere ve Hollanda İran ile ticaretlerini daha çok Basra Körfezi'ndeki Bender Abbas limanından yürütüyorlardı. Basra Körfezi'ne kadar kervanlarla kat edilen dikey eksen zamanla Osmanlı yatay eksenine ile bir yarışa girdi. Hazar eyaletlerinden Basra Körfezi'ndeki limanlara kadar ulaşan bu eksenin güney kısmını oluşturan Basra Körfezi tarih boyunca İran dış ticaret ağında önemli bir role sahip olarak uzun süre İran içlerinde hayati bir ticari pazar halindeydi.⁵¹ O kadar ki 1620-1640 yılları arasında İngiliz ve Hollanda Doğu Hindistan Ticaret Şirketleri Basra Körfezi ve oradan da Ümit Burnu üzerinden Avrupa'ya dikkate değer miktarda ipek naklettiler. XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başında yılda birkaç yüz balyadan fazla ipeğin uğramadığı Ümit Burnu önemini kaybetti. İlk başlarda kullanılmayan Rusya üzerinden giden rota ise özellikle 1690'larda Dokuz Yıl Savaşları'nın Doğu Akdeniz rotasını kesintiye uğratmasıyla dikkate değer bir önem kazandı. Yüzyılın sonlarına doğru Rus hükümeti İran ipeği yüklü Hollanda gemilerine Baltık Denizi üzerinden Amsterdam'a geçiş izni verdi.⁵²

Avrupa ipek ticaretinin hacmi konusundaki sayısal verilere gelince 1630'lu yıllarda İran'da üretilen on bin ile yirmi bin yük (5000-10.000 balya⁵³) civarındaki ipeğin bin yükü İran'da harcanırken kalan kısmı da Hollandalı ve İngiliz tüccarlarca Hindistan, Türkiye ve İtalya'ya götürülüyordu.⁵⁴ İthalat hacmi konusundaki tek görsel istatistikler Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketleri'nin ithalatıyla ilgili raporlardır. Bu raporlara göre iki şirketin 1620'lerdeki ortalama ipek ithalatı 670 balyaydı. 1620'de Halep'e gelen 4000 balyanın 1400'ünü İngilizler satın almıştı. 1621 yılında İngilizler sadece 760 balya ithal etmişlerdi. 1630'larda Halep'ten yapılan toplam ithalat nerdeyse 1000 balyaya kadar yükseldi. İthalatta en yüksek rakama 1637/38'de her iki şirket toplamda 1873 balya ithal ettiği zaman ulaşıldı. 1640'larda bu oran 600 balya daha azaldı ve bundan sonra birkaç yüz balyanın üzerine çıkmadı. Bu dönemde Doğu Akdeniz ticaret yollarıyla ilgili verilen rakamlar oldukça seyrek. Zira artık eskisi gibi canlı bir ticareten söz etmek pek mümkün değildir. Doğu Akdeniz ticaretinde Halep'in yerini alan İzmir'den 1675 dolaylarında bir ipek tüccarı her yıl 2900 balya İran ham ipeği ihraç edildiğini ve bunun 1000 balyasını da İngilizlerin satın aldığını belirtmektedir. 1600'lerin sonlarında Rusya üzerinden gerçekleştirilen ticaretin hacmi yıllık 1000 balya civarındaydı.⁵⁵

⁴⁸ Suraiya Faroqhi, "Ticaret: Bölgesel, Bölgearası ve Uluslararası", s. 626.

⁴⁹ Necmi Ülker, *İzmir Şehri Tarihi*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s.44.

⁵⁰ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 52-53.

⁵¹ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 27.

⁵² Edmund Herzig, *a.g.m.*, s.75, 79, 80.

⁵³ Bir yük iki balya, her bir balya da 100 kg'dır. Bkz. Edmund Herzig, "The Volume of Iranian Raw Silk Exports in The Safavid Period", *Iranian Studies*, vol: 25, no1/2, s. 67.

⁵⁴ Adam Olerius, *a.g.e.*, s. 279-281.

⁵⁵ Edmund Herzig, "The Iranian Raw Silk Trade And European Manufacture In The XVIIth and XVIIIth Century"s. 78-79.

JHS
248

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

Görüldüğü üzere mevcut veriler bize son derece dalgalı bir tablo sunmaktadır. Bu tablo genel olarak değerlendirildiğinde XVI. yüzyıl başlarında Avrupa yılda sadece birkaç yüz balya ithal ederken XVII. yüzyıl başlarında rakamların 2000 balyanın üzerinde belki de daha fazla olduğu görülmektedir. XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başında ithalat miktarı 5000 balyaya kadar yükseldiği gözlemlenmiştir. Ancak mevcut veriler İran ham ipek ticaretinin boyutu konusunda net bir hesaplama yapmayı imkânsız kılmaktadır. Yine de yıllara göre gittikçe canlanan ve artan bir ticaret olduğu gözden kaçmaz.⁵⁶ Ayrıca mevcut veriler yalnızca büyük ticaret şirketlerinin ithalatıyla ilgili olduğu için kayıt dışı ithalat da göz önünde bulundurulursa ticaret hacminin artışı konusunda şüpheye yer yoktur. Zira İranlı Ermeni tacirlerce Avrupa'ya ve Hindistan'a götürülen ipeğin bu toplam rakamın çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İngiliz Doğu Hindistan Ticaret Şirketi'nin raporlarında sıklıkla Ermeni tacirlerin sahip olduğu geniş ticaretini ele geçirme hedeflerinden bahsedilmesi ticaretin hacminin büyüklüğü konusunda pozitif fikirler vermektedir.

SONUÇ

XVII. yüzyılda ham İran ipeğinin kalite ve ulaşılabilirlik açısından dünya pazarlarında rakipsiz bir lüks ürün olarak ün kazandığı görülmektedir. Avrupa'da ipekli kumaş üretiminin başlaması ve revaç kazanmasıyla ortaya çıkan arz-talep ilişkisiyle paralel olarak ipek ticareti bu yüzyılda zirveyi yaşamıştır. Safevi Devleti'nin daha çok Avrupa'ya gerçekleştirdiği kârlı ipek ticaretinden elde ettiği gümüş çok hayatî bir durum arz ederken Osmanlı Devleti de transit ipek ticaretinden aldığı vergilerle gümrük gelirlerini arttırmıştır. Neticede her iki devlet de darphaneleri için gereken gümüşün önemli bir kısmını ipek ticaretinden elde etmişler ve ülkelerindeki maden sıkıntısını bu şekilde gidermişlerdir. İpek ticaretinde büyük paya sahip olan İngiliz ve Flemenk tüccarlar ise İran ipeği satın alarak bir yandan Avrupa'nın talebini karşılarken diğer yandan da İran ticaretinde nakdin son durağı olan Hindistan'da sattığı ürünler karşılığında nakit parayı ülkelere geri kazandırmışlardır. Türkiye üzerinden İran'a giden gümüş Surat Limanında toplandığı için bu ticaretten aslan payını İngiltere ve Hollanda almıştır. Zira İngiltere'nin Hindistan'da kökleşmesi de bu muazzam gelir dengesini tek başına yönetme arzusunun bir sonucudur. Sonuç olarak İran, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ülkeleri için en önemli ham ipek ve dolayısıyla da nakit kaynağı olmaya devam etti ve İran ham ipeği de başta baharat olmak üzere ticari trafiği canlı tutan ürünler arasındaki liderlik konumunu Safevi Devleti'nin yıkılışına kadar korudu.

BİBLİYOGRAFYA

- ADAM OLERIUS, *Sefername-i Adam Olerius*, tercüme: Ahmed Behpur, Sazman-ı İntişarat-ı ve Ferhangi Ebtikar, Tahran, tz.
- ASLANYAN, Sebouh, *From The Indian Ocean To The Mediteranean: Circulation and Global Trade Networks of Armenian Merchants From New Julfa, Isfahan, 1605-1747*, Columbia University Ph.D. Dissertation, 2007.
- AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, “Şah Abbas Devrinde İran'da Ticari Hayat”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 48, Erzurum 2012, ss.365-386.
- BALADOUNI-MAKEPEACE, Vahe-Margaret, “Armenian Merchants of the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries”: *English East India Company Sources*, Transactions of The Armenian Philosophical Society, New Series, vol. 88, no. 5(1998), pp.i-294.

⁵⁶ Edmund Herzig, a.g.m, s., s.80.

- BOURNATIAN, George A., *A Concise History of the Armenian People, (From The Ancient Times to the Present)*, Mazda Publishers, California 2006.
- DALE, Stephen Frederick, *The Muslim Empires of The Ottomans, Safavids and Mughals*, Cambridge University Press, 2010.
- ELDEM-GOFFMAN, Ethem Daniel, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- FAROQHI, Suraiya, “Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslar arası”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 1600-1914, ed. Halil İnalcık, c. 2, Eren Yayınları, İstanbul 2004, ss.601-654.
- _____, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993,
- FELSEFÎ, Nasrullah, “Ticaret-i Ebrîşem-i İran dar Zaman-ı Şah Abbas Evvel”, *Mecelle-i Vahid*, sayı: 12, no. 1, Tahran 1343, ss.11-16.
- _____, *Zendegâni-i Shah Abbas Avval*, Entesharat-ı İlmi, Tahran 1369.
- FERRIER, R.W., “The Armenians and The East Indian Company in Persia in the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries”, *The Economic History Review*, New Series, vol:26, no 1 (1973), pp.38-62.
- FLOOR-CLAWSON, Willem-Patrick, “Safavid Irans Search for Silver and Gold”, *International Journal of Middle East Studies*, vol 32.no.3 August 2000, pp. 345-368.
- FLOOR, Willem, “The Dutch and the Persian Silk Trade”, *Safavid Persia*, ed: Charles Melville, Cambridge University, 1996, Pembroke Papers IV, pp. 323-368.
- FORAN, John, *Fragile Resistance: Moghavemet Shakananda: Social Transformation in Iran From 1500 to the Revolution*, Translated Into Farsi: Ahmad Tadayyon, Muessese-i hademat e farhangi e resa, 11th edition, Tahran 1390.
- HANNA, Nelly, *Osmanlı Kahiresinde Tüccar Olmak*, terc: Deniz Öktem, Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- HARRIS, P.R., “An Aleppo Merchant's Letter-Book”, *The British Museum Quarterly*, vol 22, no. 3/4 (1960) pp. 64-69.
- HERZIG, Edmund, “The Volume of Iranian Raw Silk Exports in The Safavid Period”, *Iranian Studies*, vol: 25, no1/2, pp.61-69.
- _____, “The Iranian Raw Silk Trade And European Manufacture In The XVIIth and XVIIIth Century”, *Journal of European Economic History*, Volume 19, 1990, pp.73-89.
- INDIA OFFICE RECORDS, IOR/E/3/7, Dosya No: 46-48.
- İNALCIK, Halil, “Bursa ve İpek Ticareti”, *Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam Şehirleri Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Nisan 2011, Ankara 2011 ss. 19-46.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. I. 1300-1600, Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

JHS
250

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

- KEMPFER, Engelbert, *Sefername-i Kempfer*, Entişarat-ı Harezmi, Tahran 1360.
- MATTHEE, Rudolph, *The Politics of Trade in Safavid Iran Silk for Silver 1600-1730*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- MAHDAVÎ, Abdul Rıza Huşang, *Tarihk-e Revabet-e Khareci-ye İran*, Muessese-i İntişarat-ı Amir Kabir, Tahran 1390.
- MCCABE, Ina Baghdianz, “Global Trading Ambitions in Diaspora: The Armenians and Their Eurasian Silk Trade (1530-1750)”, <http://www.lib.mindiaspora.am/en/1113.html>. (ET:07/15/2014).
- NAVIDÎ, Dariush *Tağyirat-ı Ehtemai-e Iran dar Asr e Safevi: socio-economic and political changes in Safavid Iran 16th and 17th centuries*, Farsçaya tercume eden: Haşim Agaçeri, Nashreney Yayınevi, Tahran 1386.
- STEINMANN, Linda K., “Şah Abbas and Royal Silk Trade”, *British Society for Middle Eastern Studies*, Vol. 14, No. 1 (1987), pp. 68-74.
- ÜLKER, Necmi, *İzmir Şehri Tarihi*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.
- WOOD, A.C., *A History Of The Levant Company*, Frank Cass & c. Ltd, London 1964.

JHS
251

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014